

CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE DIAGNOSTIC PE TERITORIUL COMUNEI SUBURBANE SÂNMARTIN (JUDEȚUL BIHOR)

Ioan CRIȘAN*

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF DIAGNOSIS ON THE TERRITORY OF THE SUBURBAN VILLAGE SÂNMARTIN (BIHOR COUNTY)

Abstract

The archaeological research of diagnosis on the territory of the suburban village Sânmartin, located near Oradea, were carried out in order to prepare the General Urban Plan of this village. During the research, were discovered four new archaeological sites and identified two isolated pieces: a bronze axe (celt) and a medieval millstone.

Key words: village, Sânmartin, General Urban Plan, archaeological sites, bronze axe (celt), millstone.

Comuna suburbană Sânmartin din vecinătatea municipiului Oradea cu satele aparținătoare (Betfia, Cihei, Cordău, Haieu, Rontău și Sânmartin) și stațiunile balneare Băile Felix și Băile 1 Mai, este așezată în nord-estul câmpiei piemontane a Miersigului, la baza Dealurilor Tășadului, din care se ridică impozant Dealul Șomleu. Acestea împreună cu Dealurile Betfiei și ale Cordăului, acoperite parțial cu păduri de stejar, conferă terenului forma unui amfiteatru. Zona are o climă continentală moderată, caracterizată prin absența fenomenelor de iarnă extremă. De la sud-est spre nord-vest teritoriul comunei este traversat de pârâul Peța ale cărui ape, colectând o serie de izvoare termale, nu scade niciodată sub 5° C. Sursele de apă termală care se înșiruie de-a lungul său au permis dezvoltarea unei bogate vegetații acvatice care păstrează o specie foarte rară, *Nymphaea lotus* varietatea *termalis*, relict din flora terțiară. Începând din preistorie au fost locuite zonele protejate de inundații situate pe Dealul Șomleu și pe malurile pârâurilor Betfia și Peța. Locuirea a fost eminentamente civilă, ilustrată de așezări rurale.

Cercetările arheologice de diagnostic de pe teritoriul comunei Sânmartin au fost întreprinse în luna noiembrie 2012 în vederea întocmirii Studiului arheologic de fundamentare a Planului de Urbanism General al comunei. Ele au urmat două direcții: evaluarea stării de conservare a siturilor aflate în evidență și identificarea altor situri.

Siturile arheologice de pe teritoriul comunei Sânmartin, cunoscute la data începerii cercetărilor de diagnostic fac parte din categoria patrimoniului arheologic fiind incluse în Lista Monumentelor Istorice sau în Repertoriul Arheologic Național. Acestea sunt:

1. Betfia, Dealul Șomleu, punct „La crater”. Cod RAN 26 608.01. Așezare pluristratificată cu descoperiri paleolitice¹ și neolitice². În viroagele și ogașele de pe marginea dealului au fost descoperite fragmente ceramice medievale și premoderne.

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea, crisanoancris@gmail.com

¹ Emödi J., *Történeti adatok Nagyvárad múltjából*, Oradea, 2000, p. 13-14

² *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor* (în continuare Repertoriu Bihor), redactor responsabil S. Dumitrașcu, Oradea, 1974, p. 328

2. Haieu, punct „Terasa Peței”. Cod RAN 26 591.02. Așezare neolitică marcată de fragmente ceramice și chirpic ars provenit probabil de la vetre de foc aparținând culturii Criș³.

3. Haieu, punct „La dig”. Cod RAN 26 635.02. Așezare pluristratificată evidențiată de fragmente ceramice de epocă romană existente la suprafața solului. La ridicarea barajului peste pârâul Betfia a fost scos la lumină material litic paleolitic și au fost intersectate două locuințe neolitice cu ceramică și unelte de silex aparținând culturii Criș⁴.

4. Haieu, punct „Biserica ortodoxă Nașterea Maicii Domnului”. Cod LMI 2004, BH-II-m-B-01157⁵. Biserica mai este cunoscută și sub denumirile de „Biserica turcească”, „Biserica de la moară” și „Biserica de piatră”. Este o construcție de factură romanică, uninavată cu absidă rectangulară databilă în a doua jumătate a secolului al XIII-lea sau la începutul secolului următor. În anul 1857 biserica a fost restaurată, peste fondul romanic fiind suprapuse elemente gotice. Lucrările de restaurare din anii 1975-1977 au urmărit aducerea edificiului cât mai aproape de înfățișarea lui originală. Cu ocazia restaurării din anii 1975-1977 au fost descoperite schelete umane⁶, probabil medievale. În mormântările moderne au distrus o mare parte a mormintelor care se aflau în jurul bisericii. Considerăm că pe suprafețele unde încă nu s-au practicat înmormântări și probabil pe terenul S.C. PIRAMEX din vecinătate se mai află morminte medievale.

5. Sânmartin, punct „La Grădina C.A.P.”. Cod RAN 26 591.02. Așezare aparținând culturii Otomani (faza târzie) reprezentată prin material ceramic existent la suprafața solului⁷. Bogăția vestigiilor scoase la lumină în a doua jumătate a secolului trecut se datora probabil lucrărilor agricole de adâncime care au pătruns până în stratul cu depuneri arheologice. Fostă grădină de legume a C.A.P., acum terenul este necultivat și folosit ca pășune.

În afara siturilor prezentate mai sus, atragem atenția asupra faptului că în intravilanul localității Haieu, la numărul 37 (proprietatea dr. Pavel Barbonța), au fost descoperite cu ani în urmă fragmente ceramice neolitice și o vatră căptușită cu pietre de râu, iar în imediata apropiere, din malul Peței au fost prelevat material arheologic de aceeași factură⁸.

La Băile 1 Mai în apropierea ștrandului cu valuri au fost descoperite câteva fragmente ceramice neolitice și amulete de piatră⁹.

Au fost totodată identificate și luate în evidență noi situri.

1. Rontău, punct „La Cruci”. Așezare preistorică situată în lunca Peței, în partea dreaptă a căii ferate Oradea-Băile Felix. Pe terenul arabil au fost identificate fragmente ceramice datând din neolitic, cultura Criș (pl.I/1,2). Fiind situată într-o zonă inundabilă, poate fi vorba de o așezare sezonieră în legătură cu cele de pe malul drept mai înalt al Peței, săpat în terasele Crișului Repede.

2. Rontău, punct „Dealul Gavrii”. Așezare pluristratificată amplasată pe botul celei de-a doua terase a Crișului Repede la căderea acesteia spre lunca Peței, în apropierea CET II Oradea. Este o poziție deosebit de favorabilă, ferită de inundații dar cu sursa de apă asigurată. Așezarea s-a dezvoltat pe un sol de pădure, îndelungată activitate umană modificând structura solului îmbogățindu-l în humus. La suprafață apar vestigii constând din pietre, chirpic ars, lame de silex, bucăți de rășniță și fragmente ceramice. În urma analizei materialului arheologic au fost identificate nivele de locuire începând din neolitic (cultura Criș), până în epoca romană.

3. Rontău, punct „Ghealogi”. Așezare pluristratificată¹⁰ situată pe botul celei de-a treia terase a Crișului Repede spre lunca Peței. Situl arheologic atrage atenția prin caracteristicile solului care indică o locuire îndelungată și consistentă. Vestigiile arheologice

³ *Repertoriu Bihor*, p. 38

⁴ Emödi J., *op.cit.*, p.19-24

⁵ *Lista monumentelor istorice (LMI)*, în *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 646 bis, 16. 06. 2004, p. 231

⁶ *Repertoriu Bihor*, p. 38; I. Porumb, *Biserica „Nașterea Maicii Domnului” din Sânmartin*, în *Mărturii-Evocări*, Oradea, 1980, p.274-278

⁷ *Repertoriu Bihor*, p. 68

⁸ D. Ignat, *Repertoriul descoperirilor neolitice din Bihor*, în *Crisia*, III, 1973, p. 10

⁹ *Repertoriu Bihor*, p. 10

¹⁰ Așezarea ne-a fost semnalată de arheologul S. Bulzan de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

constau din fragmente ceramice aparținând epocilor neolitic și romană, chirpic ars, pietre de râu, cochilii de melc. Pe arătura proaspătă se puteau distinge pete de arsură care indicau prezența sub stratul vegetal a unor complexe de locuire.

Alternanța dintre suprafețele cultivate și cele înnierbate nu permit o delimitare exactă a perimetrelor așezărilor de pe terasele Crișului și nici depistarea unor alte eventuale nivele de locuire, însă se poate aprecia că terasele au fost intens locuite până în epoca romană.

4. Rontău, punct „La Grădini”. Așezare? situată pe malul drept al pârlului Peța și pe panta terasei sale, în grădinile gospodăriilor din Rontău. Situl este reprezentat de material arheologic scos la suprafață de lucrările agricole, sau poate adus odată cu înngrășămintele naturale?. Periegezele s-au soldat cu descoperirea unui fragment de dăltiță? din piatră și a unor fragmente ceramice atipice, probabil neolitice¹¹, premoderne și moderne.

Din punct de vedere juridic situările arheologice de pe raza comunei Sânmartin se includ, potrivit Ordonanței Guvernului României nr.43/2000 cu completările și modificările ulterioare, în categoria de patrimoniu arheologic reperat. În această calitate se impune precizarea în actele de cadastru, incluzând C F-urile, a existenței sarcinilor de patrimoniu¹² și ca urmare adoptarea de către cei în drept a măsurilor necesare păstrării vestigiilor, inclusiv interzicerea oricăror activități umane înainte de executarea cercetărilor arheologice devenite parte componentă a strategiilor de dezvoltare durabilă economico-socială, turistică, urbanistică și de amenajare a teritoriului la nivel național și local.

Cu ocazia cercetărilor de diagnostic efectuate pe teritoriul comunei Sânmartin au fost identificate două piese izolate, ambele pe raza satului Betfia. Este vorba de o piatră de moară rotativă și de un celt, aflate în colecția amatorului de antichități Cristian Bot din Betfia.

Celtul a fost descoperit pe locul numit Borte, situat la circa 400 m sud-est de poalele dealului Șomleu, teren aparținând susnumitului colecționar. Acesta ne-a relatat că pe locul respectiv a existat un mamelon care a fost „ras” pe parcursul unor lucrări de îmbunătățiri funciare ce vizau nivelarea terenului. Piesa din bronz are marginea dreaptă, muchiile lamei ușor curbate spre interior și tortița ruptă. Pe ambele fețe prezintă spărturi și se observă resturi de turnare. Nu prezintă elemente de decor. Are lungimea de 8,4 cm, lățimea tășului de 3,9 cm, iar orificiul de înmănușare circular-oval, diametrul de 3,0 X 1,8 cm. Așa cum se prezintă, piesa pare a fi un rebut sau un produs nefinisat rezultat în urma activității de turnare a mai multor piese de acest tip. Celtul poate fi încadrat într-o serie care debutează în Hallstattul timpuriu (Ha A1, sec. XII î.e.n) și evoluează până în Hallstattul mijlociu (sec. VII î.e.n.) având analogii la Dipșa¹³, Noul Săsesc¹⁴, Târgu Secuiesc¹⁵ și Sebeș¹⁶.

Piatra de moară a fost scoasă la lumină undeva în intravilan cu ocazia unor lucrări edilitare, fiind apoi preluată de susnumitul colecționar care la rândul său a donat-o Muzeului Țării Crișurilor. A fost găsită doar una din cele două piese componente ale ansamblului, respectiv roata alergătoare (catillus). Din punct de vedere al structurii petrografice este vorba de o gresie în a cărei compoziție intră nisip cu bobul mare și microprundiș. De formă plan convexă, piatra are diametrul de 53 cm, înălțimea în centru de 9 cm, înălțimea pe perimetrul exterior de 5 cm și diametrul găurii axului de mișcare de 8 cm. Lateral are un orificiu cu diametrul de 3,5 cm pentru mânerul (manivelă, tijă) de învârtire. Pe partea inferioară prezintă un lăcaș de formă se pare trilobată pentru fixarea punții pentru angrenare și reglare. Mărimea și greutatea piesei ridică și problema existenței unei instalații speciale pentru a fi mânăuită sau a acționării prin forța animală.

În absența datelor cu privire la contextul arheologic în care a fost găsită, încadrarea sa din punct de vedere cronologic este relativă și o considerăm doar ca o ipoteză de

¹¹ Descoperirile de factură neolitică ne-au fost semnalate de către arheologii M. Roșu de la Direcția Județeană pentru Cultură Bihor și C. Ghemiș de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

¹² Vezi Legea 422 din 2001 cu completările și modificările ulterioare

¹³ M. Petrescu-Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 80, pl.137/15

¹⁴ *Ibidem*, p. 132, pl. 313/5,8

¹⁵ *Ibidem*, p.144, pl. 355/14

¹⁶ *Ibidem*, p.158, pl. 375/1

lucru. De la început se poate afirma că nu este o râșniță modernă, de interes etnografic¹⁷. Descoperiri analoage există în apropiere, la Oradea-Salca, de unde provine un fragment din partea superioară a unei pietre de moară rotativă datată ca feudală (feudalism timpuriu?)¹⁸ și la Oradea-Stadion, unde într-o groapă cu ceramică datând din secolele XV-XVI a fost descoperit un fragment provenit de la partea fixă a unei mori rotative manuale (meta)¹⁹. Ele făceau parte probabil din inventarul unor locuințe după cum probează și descoperirile din vatra satului medieval Coconi din Muntenia din vremea lui Mircea cel Bătrân²⁰ sau din cetatea de pe Dealul Cetății de lângă Bistrița databile în secolele XIII-XIV²¹.

Cele două descoperiri documentează nu numai prezența unor nivele de locuire, ci aduc date privind complexitatea vieții comunităților umane în efortul făcut de acestea pentru a-și împlini permanenta necesitate de hrană.

¹⁷ Păreră exprimată de etnograful I. Goman de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

¹⁸ S. Dumirașcu, *Pietre de moară rotativă manuală (mola manuară) descoperite în vestul Munților Apuseni*, în *Crisia*, XVI, 1986, p. 31-32, pl. XXXI

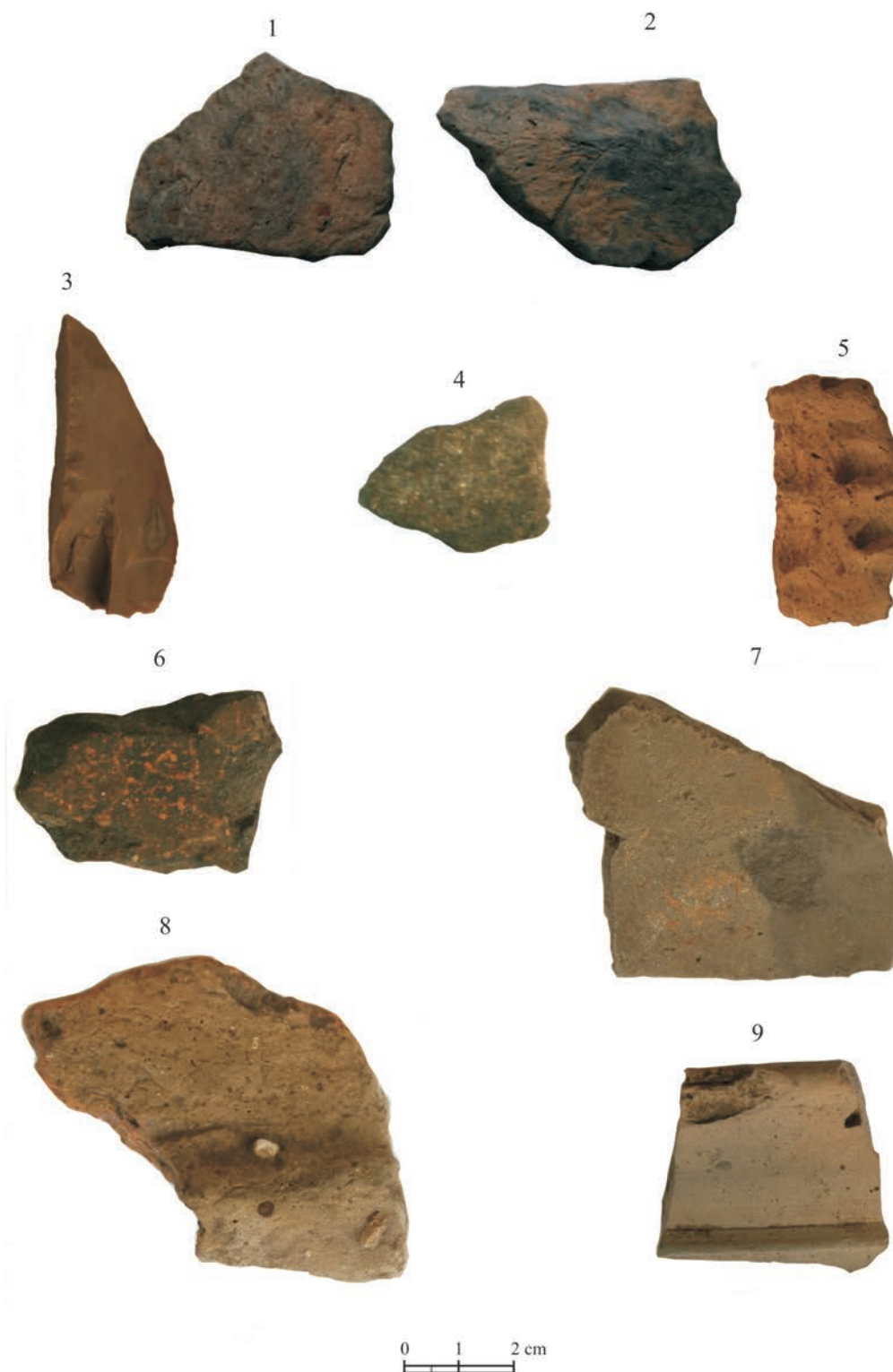
¹⁹ *Ibidem*, p. 32, pl. XXXIII

²⁰ N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, București, 1972, p. 48-49, 73, fig. 39

²¹ St. Dănilă, *Contribuții la cunoașterea unor cetăți din nord-estul Transilvaniei*, în *File de istorie*, II, Bistrița, 1972, p. 76-77, fig. 9

Fig.1. Noi situri arheologice descoperite pe teritoriul comunei Sânmartin. 1.Rontău-La Cruci. 2.Rontău-Dealul Gavrii. 3.Rontău-Ghealogi. 4.Rontău-La Grădini

Pl.I. Pl. I. Rontău-La Cruci:1-2 fragmente ceramice, neolitic. Rontău-Dealul Gavrii:3 lamă de silex; 4 fragment ceramic, neolitic; 5 fragment ceramic, cultura Coțofeni.Rontău-Ghealogi: 6 fragment ceramic, neolitic. 7-9 fragmente ceramice, epoca romană.

Pl.II.1. a,b, Betfia-Borte, celt. 2. a, b, Betfia-Intravilan, piatră de roată manuală rotativă.

